

Heilige nabijheid

Ledevaartkerk Chaam, zondag 10 mei 2020 (opgenomen op 8 mei)
Ds. Sara Dondorp

Schriftlezing: Exodus 19

Inleiding

Vandaag lezen we verder in het boek Exodus. De kinderen Israëls zijn uit het slavenhuis Egypte bevrijd. Dat lezen we op Pasen. Daar begon het leven in de woestijn. Hun dorst werd gelest met water uit de steen en hun honger met brood uit de hemel. Toch valt het leven in de woestijn tegen en mort het volk. Dan moet er strijd geleverd worden tegen Amalek. Een zware strijd. Tegen de Egyptenaren heeft God gestreden. Deze strijd bevechten ze zelf. Vervolgens komen ze aan bij de berg Sinai. De plek waar Mozes zijn opdracht heeft gekregen. De omgeving waar Mozes' schoonvader Jetro woont. Hier blijkt dat hij Zippora en zijn twee zonen naar haar vader had gestuurd. In Exodus 18 lezen we over hun innige ontmoeting en wederzien. Jetro is geen Israëliet, maar hij staat in hoog aanzien. Hij kijkt toe hoe Mozes recht spreekt over het volk. Er komen zoveel mensen naar Mozes toe, dat hij er bijna onder bezwijkt. Dat gaat zo niet, zegt Jetro. Dat moet je delegeren. Op advies van Jetro stelt hij vertegenwoordigers in. Rechters die de taak van Mozes kunnen verlichten. Nog voor Mozes de Tien Woorden van God ontvangen heeft, heeft hij een rechtsstructuur opgezet, op advies van een heiden. Later hebben de rabbijnen dat gegeven als aanzet tot bescheidenheid gezien. Israëls uitverkiezing betekent niet dat het meer verstand heeft dan anderen. Dit allemaal is aanloop tot de gave van de wet. God komt het volk nader op de berg Sinai. Gods heiligheid is zo groot, dat wie God ziet niet kan leven. Een ontmoeting met Gods heiligheid vergt dus zorgvuldige voorbereiding. En alle kinderen Israëls moeten weten hoe ze zich moeten gedragen. In de taal van de oude wereld klinkt het allemaal heel heftig. Maar ook wij weten de laatste tijd hoe belangrijk gedragsregels kunnen zijn.

Overdenking

Gemeente van Jezus Christus,

Mozes pendelt wat heen en weer de berg op en af. Boven op de berg is God, Gods heilige aanwezigheid, God die groter is dan wij mensen kunnen denken. God die ver boven elk menselijk voorstellingsvermogen uitstijgt. Niet voor niets is die aanwezigheid hoog boven op de berg. Bijna niet bereikbaar. Zo stellen we ons God voor. Hoog verheven boven het menselijke. Ver uitgaand boven het aardse. En toch...

Deze God zoekt verbinding met mensen. Verbinding over een grote afstand heen. God hoog op de berg en het volk aan de voet van de berg, beneden. Zou het zo zijn dat verbinding niet gehinderd wordt door afstand? God zoekt verbinding met mensen. Hoe dan ook! In de eerste plaats met zijn volk, het volk dat God bevrijd heeft. Mozes is naar boven gegaan, waar God hem aanspreekt. "Zeg tegen het volk!" God wil met het volk in gesprek. Via Mozes. Zeg tegen ze: jullie hebben gezien wat ik voor jullie heb gedaan. Hoe ik jullie op adelaarsvleugels heb gedragen! Het is een prachtig beeld. Ultieme vrijheid en toch ook geborgenheid. Een commentator merkte op dat dat helemaal niet kan. Een adelaarsjong is te zwaar voor een adelaar om vliegend te ondersteunen. Volgens mij is dat iemand die de beeldspraak niet begrijpt. Als beeld voor een combinatie van vrijheid en ondersteuning is het ijzersterk. Op adelaarsvleugels heeft God het volk tot op deze plek

gedragen. Hier vraagt hij als het ware een 'geschenk van dankbaarheid'. Wees een koninkrijk van priesters, wees heilig.

Mozes is profeet en Aäron is priester. Zouden vanaf hier alle kinderen Israëls priesters zijn? Het schijnt dat Maarten Luther zijn idee van het priesterschap aller gelovigen aan deze Bijbeltekst heeft ontleent. Het heeft iets weg van een democratiseringsgedachte. Jullie allemaal zijn priesters, niet alleen jullie leiders. Maar of het zo bedoeld is? De afgelopen tijd is de Britse rabbijn Jonathan Sacks mijn gids door Exodus.¹ Hij omschrijft de interpretatie van de Italiaans-Joodse humanist Obadia Sforno. Sforno was een iets jongere tijdgenoot van Leonardo da Vinci. Hij was het die de humanist Johannes Reuchlin Hebreeuws leerde. Reuchlin, die op zijn beurt Maarten Luther heeft beïnvloed. Theologie, taal en literatuur was een multiculturele smeltkroes in die tijd. Sforno schreef over deze tekst uit Exodus dat de Israëlieten zich tot de rest van de mensheid verhielden als Aäron tot de Israëlieten. Het was Israëls taak de mensheid de Naam van God te leren. Daarmee zou het volk als geheel dus een priesterlijke taak hebben. Vermoedelijk heeft die invalshoek niet veel navolging gekregen. Ik vond het alleen leuk deze verwijzing te noemen. Al was het maar omdat zichtbaar wordt hoe culturele lijnen kunnen lopen.

Jonathan Sacks zelf heeft een nog veel intrigerender interpretatie. Priesters, zo laat hij zien, waren in oude tijden mensen die het schrift kenden. De oudste vormen van schrift waren bijzonder ingewikkeld. Zoals het Chinese schrift nog altijd is: hiërogliefen met duizenden tekens. De uitvinding van losse letters moet een enorme revolutie zijn geweest. Een grote verandering in informatietechnologie, om het modern te zeggen. Een transformatie, vergelijkbaar met de uitvinding van de boekdrukkunst of het World Wide Web. De oudste alfabetische inscripties zijn proto-semitisch. Dat wil zeggen: voorlopers van het semitische schrift. Het Griekse alfabet is daar later van afgeleid. Het Hebreeuwse alefbeth begint als alef, beth, gimel, dalet, enzovoort. Het Griekse alfabeth begint als alpha, betha, gamma, delta, en zo verder. Dat lijkt er sprekend op. Vervolgens is het Latijnse alfabet, dat wij kennen, daaruit ontstaan. Hoe dan ook: het alefbeth kent 22 of hooguit 30 tekens. Dat is veel makkelijker te leren dan de duizenden Egyptische hiërogliefen. In Egypte, maar ook in Mesopotamië, waar men spijkerschrift gebruikte, waren het priesters die teksten konden ontcijferen. Ongetwijfeld hadden ze daar heel lang op moeten studeren. Het waren ook de priesters die macht hadden over wat geschreven stond. Alleen priesters konden de geschreven traditie behouden en doorgeven. "Leer het je kinderen!" komen we herhaaldelijk in de Bijbel tegen. Dat gaat ongetwijfeld over mondelinge lessen, maar ook schriftelijk. Sacks verwijst naar Richteren 8:14 waar we lezen over Gideon die onderweg een jongen tegenkomt die hij namen laat opschrijven. Voor hem was het blijkbaar vanzelfsprekend dat die jongen kon schrijven.

Sacks gaat nog verder. Het schrift was in nóg een opzicht revolutionair. Denk je eens in, een samenleving waarin iedereen de kans heeft te lezen. Dat scheidt de mogelijkheid voor een niet-hiërarchische maatschappij, waarin iedereen gelijke kansen heeft op kennis. Denk je dat eens in, meer dan twintig eeuwen vóór de Franse Revolutie! Gelijkheid is wat de meeste revoluties nastreven. Gelijkheid van bezit is een mooi streven, maar in de praktijk lukt het meestal niet. Want bezit laat zich vaak niet delen. Wat jij bezit kan ik niet óók bezitten. Hetzelfde geldt voor macht. Zelfs in een democratie. We hebben het de afgelopen week kunnen zien in de politiek. Twee kleine partijen die elk verscheurd worden door een machtsstrijd. Bezit en macht laten zich niet eenvoudig delen. Maar met kennis is dat totaal anders. Als ik mijn kennis met anderen deel, behoud ik die kennis zelf ook! Het leren van kennis is één van de kernwaarden van de joodse cultuur. De basisregel:

¹ Jonathan Sacks, Exodus, boek van de bevrijding, Uitgeverij Skandalon, Middelburg, 2019, pag. 133-140.

onderwijs de wet van God, van generatie op generatie. Laat allen deelgenoot zijn van de kennis van de wet en van de kennis van de bron van de wet, van God zelf. Dat is de manier bij uitstek waarop mensen de Eeuwige kunnen naderen.

Als we nu, tegen deze achtergrond nog eens kijken naar die ene zin: Wees een koninkrijk van priesters, wees heilig! Dat heeft niet zozeer te maken met een mystiek priesterlijk ambt als wel met een priesterlijke vaardigheid: kunnen lezen, in staat zijn om kennis op te doen en kennis te bewaren. Als je het zo bekijkt, wordt onderwijs een religieuze bezigheid. Maar ook het delen van kennis, het delen van geschreven tekst. Het is een duizelingwekkende gedachte. Stel je voor, een volk van voormalige slaven, rondlopend in de woestijn, oneindig verwijderd van enige vorm van thuis. Ze zijn weliswaar onderweg naar het beloofde land, maar ze moeten eerst nog langs dorst, langs honger, langs oorlog. Ze zitten nog midden in de woestijn, er is nog geen sprake van een land, er is zelfs nog nauwelijks sprake van een perspectief. En dan is daar God die ze aanspreekt als priesters, als mensen met kennis. Als dat eenmaal is vastgesteld – weliswaar omgeven door voorzorgsmaatregelen ze mogen niet te dichtbij komen, Mozes moet bemiddelen, het lijkt wel een heel ritueel; Gods aanwezigheid is niet vanzelfsprekend – als dat eenmaal is vastgesteld: een volk van priesters, dan is er een voedingsbodem voor de wet, voor de Tien Woorden. Daarmee begint het volgende hoofdstuk van Exodus. Een constitutie voor een nieuw land, nog voor ze daar zijn binnengekomen. Ook dat zou je kunnen zien als opwekking tot bescheidenheid. Er is inderdaad een wet, maar geen bezit en geen macht. Die wet overstijgt bezit en macht maar leidt tot kennis. Kennis die beschikbaar en bereikbaar is voor allen. En misschien is in dit stadium de visie van Sforzo behulpzaam. Het volk Israël heeft in de woestijn als priesters de Wet ontvangen, en als volk van priesters kunnen ze die wet aan de mensheid doorgeven. Zo is het ook gegaan. Wij kennen de Tien Woorden ook. En zelfs de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens is in hoge mate beïnvloed door deze eeuwenoude wet.

In dit hele verhaal waren er telkens momenten die aan het hier en nu doen denken. De woestijn van het niet weten wat Corona met de samenleving doet, de ervaring regels en wetten te moeten bedenken voor een vreemde toekomst, het gevoel dat bezit en macht er op een heel andere manier toe doen. Ik vind het ingewikkeld om een al te rechtstreekse vergelijking te maken. Wat ik wel hoopvol vind is het perspectief van kennis. Ook al weten we heel veel niet, wat we wel weten, kunnen we delen. Zolang we dat zorgvuldig en onderbouwd doen, want aan nepnieuws hebben we niets. Het gaat om waarachtige kennis. Niet alleen kennis over het virus, ook kennis over hoe we verbonden blijven, kennis over elkaar, kennis over wie we willen zijn, bijvoorbeeld als kerk. Dankzij het alfabet – en dankzij internet – kunnen we kennis op afstand delen. Sterker nog: kennis kan een vorm van nabijheid betekenen als we het samen doen. Misschien kan je zelfs zeggen dat kennis van Gods wet een manier is om God in zijn heilige onbereikbaarheid naderbij te komen. Nabijheid ondanks heilige afstand.
Amen